

Część pierwsza. Część ogólna prawa cywilnego

Rozdział I. Zagadnienia ogólne

§ 1. Prawo cywilne – ujęcie definicyjne

Pojęcie prawa cywilnego pochodzi od terminu *ius civile*, który oznacza „prawo obywateli”¹. Prawo cywilne stanowi gałąź prawa prywatnego, które tym się różni od prawa publicznego, że to pierwsze nastawione jest na korzyść jednostki, podczas gdy drugie – na ochronę interesu ogółu². Definiuje się je jako „**zbiór przepisów prawnych – regulujących stosunki majątkowe i niemajątkowe** między osobami fizycznymi i osobami prawnymi oraz jednostkami organizacyjnymi mającymi zdolność prawną, a niebędącymi osobami prawnymi – **na zasadzie wzajemnej autonomiczności i równorzędności podmiotów tych stosunków**”³. Według podanej definicji można wyodrębnić ważne cechy prawa cywilnego: podmiot, przedmiot oraz metodę regulacji. Wyróżniamy **trzy kategorie podmiotów prawa cywilnego**: osoby fizyczne, osoby prawne oraz tzw. ułomne osoby prawne, czyli jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym przyznano zdolność prawną. **Przedmiotem prawa cywilnego** są stosunki społeczne o charakterze majątkowym, a także niemajątkowym, z przewagą tych pierwszych. Mając na uwadze metodę regulacji, należy wskazać, że podstawową zasadą prawa cywilnego jest **zasada autonomii** oraz równorzędności podmiotów⁴. W świetle zasady autonomii każdy podmiot prawa cywilnego ma prawo podjąć swobodną decyzję dotyczącą chęci przystąpienia do danej czynności prawnej, dotyczącą wybo-

¹ M. Pyziak-Szafnicka, [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna, LEX 2014, art. 1, Nt 1.

² A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2001, s. 19–20.

³ A. Doliwa, [w:] M. Zalucki (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2019, s. 5.

⁴ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne – część ogólna. Prawo rzeczowe, Warszawa 2008, s. 3–4 i 54.

ru drugiej strony czynności, jak również treści stosunku cywilnoprawnego¹. **Zasada równorzędności podmiotów** rozumiana jest z kolei jako „brak podporządkowania, czyli możliwości władczego kształtowania sytuacji prawnej innego podmiotu”². Innymi słowy, zasada ta sprowadza się do równego traktowania podmiotów prawa cywilnego³.

- 2 Prawo cywilne dzieli się na **prawo cywilne materialne** oraz procesowe. Podana wyżej definicja odnosi się do prawa cywilnego materialnego. **Prawo cywilne procesowe** (formalne) z kolei to takie, „którego przedmiotem jest postępowanie cywilne, czyli czynności sądów i innych podmiotów, polegające na rozpoznawaniu i rozstrzyganiu spraw cywilnych oraz przymusowym wykonywaniu orzeczeń”⁴.

§ 2. Struktura Kodeksu cywilnego

- 3 Obowiązujący Kodeks cywilny tworzą cztery następujące księgi:
- I – „Część ogólna”,
 - II – „Własność i inne prawa rzeczowe”,
 - III – „Zobowiązania”,
 - IV – „Spadki”.

W części ogólnej zredagowano istotne zasady Kodeksu cywilnego, tj. zasadę nieretroakcji, a także przepisy normujące podstawowe instytucje z zakresu prawa cywilnego⁵. W księdze II Kodeksu cywilnego uregulowano prawa rzeczowe, których katalog jest zamknięty. Na gruncie polskiego systemu prawnego wyróżniamy następujące prawa rzeczowe: własność, użytkowanie wieczyste, a także ograniczone prawa rzeczowe, do których należą: użytkowanie, służebności (osobiste, gruntowe, przesyłu), spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, zastaw, hipoteka (niektóre z nich uregulowano w ustawach szczególnych). Księga III Kodeksu cywilnego normuje z kolei zobowiązania. W części tej unormowano m.in. zobowiązania solidarne, podzielne i niepodzielne, instytucję bezpodstawnego wzbogacenia, czyny niedozwolone, wykonanie zobowiązań i skutki ich niewykonania, wiele rozmaitych umów (m.in. umo-

¹ P. Sobolewski, [w:] K. Osajda (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Legalis 2020, art. 1, Nt 16.

² Tamże, Nt 6.

³ Tamże, Nt 7.1.

⁴ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 5.

⁵ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2019, art. 1, Nb 1; A. Doliwa, [w:] M. Załucki (red.), Kodeks cywilny, 2019, s. 5.

wę sprzedaży, najmu, dzierżawy, zlecenia). W księdze IV, poświęconej prawu spadkowemu, zawarto przepisy normujące przejście praw i obowiązków zmarłego na jego następców prawnych¹.

§ 3. Źródła prawa cywilnego

Przez pojęcie źródła prawa rozumie się „**akt lub postępowanie określonej grupy społecznej, z których wynikają normy prawne**”². Wyróżniamy prawo stanowione, którego źródłem jest akt normatywny, oraz prawo zwyczajowe, którego źródłem jest zwyczaj³.

Źródła prawa cywilnego wynikają z treści art. 87 Konstytucji RP, a są nimi:

- 1) Konstytucja RP;
- 2) ustawy – podstawową jest Kodeks cywilny, ponadto wiele innych ustaw, m.in.: ustawa z 6.7.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece⁴, ustawa z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów⁵, ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych⁶, ustawa z 25.2.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁷;
- 3) ratyfikowane umowy międzynarodowe;
- 4) rozporządzenia;
- 5) akty prawa miejscowego⁸.

Trybunał Konstytucyjny zważył, że „kodeksom przysługuje szczególne miejsce w systemie prawa ustawowego. Istotą kodeksu jest stworzenie koherentnej i – w miarę możliwości – zupełnej oraz trwałej regulacji w danej dziedzinie prawa (...), istotą kodeksu jest dokonanie kodyfikacji danej gałęzi prawa. Dlatego terminy i pojęcia używane przez kodeksy traktuje się jako wzorcowe (...). Szczególnemu miejscu kodeksów w systemie prawa nie towarzyszy jednak szczególne miejsce w hierarchii źródeł prawa. Polskie prawo konstytucyjne nie zna kategorii ustaw organicznych, kodeksy są jedną z odmian ustaw zwykłych i – z punktu widzenia ich formalnej mocy prawnej – nie odróżniają się od pozostałych ustaw (...). Przypadki materialnej sprzeczności pomiędzy kodek-

¹ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny, 2019, art. 1, Nb 1; A. Doliwa, [w:] M. Zalucki (red.), Kodeks cywilny, 2019, s. 5.

² A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 58.

³ Tamże.

⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1984.

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 2017.

⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 558.

⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.

⁸ Zob. A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 8–9.

sem a ustawą zawierającą regulacje szczegółowe muszą być tym samym rozpatrywane na tle ogólnych zasad określających wzajemne stosunki norm o tej samej mocy prawnej¹.

§ 4. Zasady prawa cywilnego

5 „Przez podstawowe zasady polskiego prawa cywilnego należy rozumieć te zasady, które zgodnie z panującymi u nas warunkami społeczno-gospodarczymi znalazły wyraz w przepisach tego prawa i charakteryzują całokształt polskiego prawa cywilnego, jak również jego poszczególne instytucje². Wśród najważniejszych zasad prawa cywilnego należy wymienić następujące:

- 1) **zasada jedności prawa cywilnego** – na jej podstawie przyjmuje się, że w Kodeksie cywilnym zakorzenione są wszelkie regulacje prawa prywatnego³;
- 2) **zasada autonomii woli stron** – sprowadza się ona do możliwości swobodnego decydowania o dokonaniu czynności prawnej oraz wyboru drugiej strony tej czynności, a także do możliwości swobodnego kształtowania jej treści⁴;
- 3) **zasada ochrony jednostki ludzkiej** – przejawia się w wyposażeniu każdej osoby w zdolność prawną oraz w przyznaniu każdemu możliwości korzystania z dóbr osobistych⁵;
- 4) **zasada ochrony dobrej wiary** – na podstawie której ochronie podlega ten, „kto działa w mylnym, ale usprawiedliwionym przekonaniu, co do uprawnień tego, od kogo nabywa rzecz lub inne prawo⁶;
- 5) **zasada jednakowej ochrony każdego rodzaju własności** – sprowadza się do tożsamego traktowania każdego rodzaju własności niezależnie od jej podmiotu oraz przedmiotu⁷;
- 6) **zasada odpowiedzialności za szkodę** – zgodnie z którą ten, kto ze swojej winy wyrządził komuś szkodę, obowiązany jest ją naprawić (w przypad-

¹ Orz. TK z 18.10.1994 r., K 2/94, OTK 1994, Nr 2, poz. 36. Do orzeczenia tego odwołuje się również *M. Pyziak-Szafnicka*, [w:] *P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka* (red.), *Kodeks cywilny*, LEX 2014, art. 1, Nt 5.

² *S. Grzybowski*, *System Prawa Cywilnego*, t. 1, Część ogólna, Ossolineum 1974, s. 45.

³ *P. Nazaruk*, [w:] *J. Ciszewski, P. Nazaruk* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, art. 1, Nt 11 oraz podana tam literatura.

⁴ *S. Grzybowski*, *System Prawa Cywilnego*, t. 1, 1974, s. 47.

⁵ *A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk*, *Prawo cywilne*, s. 32.

⁶ Tamże, s. 33.

⁷ Tamże, s. 33–34.

kach wskazanych w ustawie obowiązek naprawienia szkody będzie niezależny od winy tego, kto ją wyrządził¹;

- 7) **zasada ochrony rodziny** – w myśl której „przepisy prawa cywilnego powinny być tak tłumaczone, jak tego wymaga interes małoletniego dziecka i rodziny jako podstawowej komórki społecznej”².

§ 5. *Lex retro non agit*

Łacińska maksyma *lex retro non agit* oznacza, że **prawo nie działa wstecz**.⁶ W treści art. 3 KC ustawodawca przewidział wyjątki od tej reguły, stanowiąc, że „ustawa nie ma mocy wstecznej, chyba że to wynika z jej brzmienia lub celu”. W doktrynie uznano, że „to, czy z brzmienia ustawy wynika jej moc wsteczna, należy ustalać za pomocą ogólnych reguł interpretacyjnych. Niedopuszczalna jest jednak interpretacja rozszerzająca przepisów prawnych będących wyrazem retroakcji”³.

§ 6. Domniemanie dobrej wiary

„Domniemania stanowią **ułatwienia dowodowe** pozwalające w sposób **pośredni ustalić fakty istotne** dla rozstrzygnięcia sprawy”⁴. W art. 7 KC ustawodawca wprowadził domniemanie dobrej wiary, stanowiąc, że **jeśli ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej bądź złej wiary, domniemywa się istnienie tej pierwszej**. Dobra wiara w ujęciu subiektywnym „jest zjawiskiem wewnętrznym, stanowiącym stan psychiczny określonej osoby, polegający na błędnym, ale usprawiedliwionym mniemaniu o istnieniu jakiegoś prawa, czy stosunku prawnego”⁵.

Domniemanie dobrej wiary jest usuwalne (wzruszalne), przy czym ciężar obalenia go spoczywa na tym, kto z faktu przypisania złej wiary innej osobie wywodzi skutki prawne⁶. Do obalenia tego rodzaju domniemania niezbędne jest udowodnienie tego, że osoba, której dobrą wiarę podważa się, wiedziała o danym fakcie bądź też mogła o nim wiedzieć⁷.

¹ Tamże, s. 34.

² Tamże.

³ K. Piasecki, [w:] K. Piasecki (red.), Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz, Kraków 2003, art. 3, pkt 2, Nt 14.

⁴ P. Sobolewski, [w:] K. Osajda (red.), Kodeks cywilny, Legalis 2020, art. 3, Nt 1.

⁵ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 386.

⁶ Uzasadnienie wyr. SN z 24.5.2005 r., V CK 48/05, Legalis.

⁷ P. Sobolewski, [w:] K. Osajda (red.), Kodeks cywilny, Legalis 2020, art. 7, Nt 2.

§ 7. Onus probandi

- 9 Jak wskazuje ustawodawca w art. 6 KC, **ciężar udowodnienia faktu** spoczywa na tym, kto z faktu tego wywodzi skutki prawne. Chodzi przy tym o **fakt prawny**, czyli taki, „z którym norma prawna wiąże określone skutki prawne (fakt opisany w hipotezie normy prawnej). Faktem takim może być zatem nie tylko zdarzenie czy dostrzegalny stan rzeczy, ale także stan psychiczny człowieka (wina, wiedza, zła wiara), jeżeli przepis prawa materialnego do niego się odwołuje”¹.
- 10 Nie każdy rodzaj faktu wymaga **udowodnienia**, a tymi, które go **nie wymagają**, są:
- 1) fakty powszechnie znane – sąd bierze je pod uwagę z urzędu pomimo niepowołania się na nie przez strony (art. 228 § 1 KPC);
 - 2) fakty, o których informacja jest powszechnie dostępna, oraz te, które znane są sądowni z urzędu, jednak sąd winien zwrócić na nie uwagę stron (art. 228 § 2 KPC);
 - 3) fakty przyznane w trakcie postępowania przez stronę przeciwną, jeśli przyznanie nie budzi wątpliwości (art. 229 KPC);
 - 4) fakty, które objęto domniemaniami prawnymi (art. 234 KPC)².
- 11 W judykaturze słusznie zważono, że „reguła ciężaru dowodu nie może być pojmowana w ten sposób, że ciężar dowodu zawsze spoczywa na powodzie, gdyż w zależności od rozstrzyganych w procesie kwestii, ciężar dowodu co do pewnych faktów będzie spoczywał na powodzie, co do innych z kolei – na pozwanym. Tak jak powód powinien wykazać okoliczności będące u podstaw zgłoszonego przez niego żądania, tak ten, który odmawia uczynienia zadość roszczeniu, musi udowodnić fakty wskazujące na to, że takie uprawnienie żądającemu nie przysługuje”³.

§ 8. Klauzule generalne

- 12 Mianem klauzuli generalnej określa się „**zawarty w przepisie prawnym zwrot niedookreślony, oznaczający pewne oceny (...) funkcjonujące w jakiejś grupie społecznej, będące jednak poza systemem prawnym**. Skutek

¹ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny, 2019, art. 6, Nb 4.

² K. Pietrzykowski, [w:] K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, Komentarz. Art. 1–449¹⁰, Warszawa 2018, art. 6, Nb 3; M. Gutowski, [w:] M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, Komentarz do art. 1–352, Warszawa 2018, art. 6, Nb 19.

³ Wyr. SN z 29.6.2023 r., II CSKP 525/22, Legalis.

zamieszczenia w przepisie klauzuli generalnej polega na tym, że oceny, wartości czy normy oznaczone przez klauzulę muszą być uwzględnione przez organ stosujący prawo przy ustalaniu stanu faktycznego i wyznaczaniu jego konsekwencji prawnych¹.

„Istotą i funkcją wszelkich klauzuli generalnych w prawie cywilnym jest możliwość uwzględnienia w ocenie różnego rodzaju okoliczności faktycznych, które nie mogą – w oderwaniu od konkretnego stanu faktycznego (sytuacji prawnie relewantnej) – być według jakiegoś schematu mającego walor bezwzględny – oceniane raz na zawsze i w sposób jednakowy².”

W treści **art. 5 KC** mowa o dwóch klauzulach generalnych, którymi są: zasady współzycia społecznego i społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa³. **Zasady współzycia społecznego** określane są jako normy społeczne, „których przestrzeganie jest obowiązkiem obywatelskim i które mają znaczenie ogólne dla wszystkich rodzajów stosunków społecznych⁴”. Powszechnie wskazuje się, że klauzula ta ma na celu ochronę wartości moralnych oraz etycznych; z kolei **klauzula społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa** ukierunkowana jest na ochronę wartości ekonomicznych⁵.

Zgodnie z przepisem art. 5 zd. 1 KC nie można ze swojego prawa czynić użytku, który pozostawałby w sprzeczności ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa bądź z zasadami współzycia społecznego. Tego rodzaju działanie bądź zaniechanie podmiotu uprawnionego nie jest uznawane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony (art. 5 zd. 2 KC). Warto mieć na uwadze, że „nie może powoływać się skutecznie na ochronę z art. 5 KC ten, kto sam narusza zasady współzycia społecznego⁶”.

Możliwość skorzystania z przepisu art. 5 KC uzależniona jest od kumulatywnego spełnienia następujących przesłanek:

- podmiot uprawniony posiada prawo, które jest nadużywane,
- podmiot uprawniony wykonuje prawo, które mu przysługuje,
- wykonywanie prawa przez podmiot uprawniony jest sprzeczne z zasadami współzycia społecznego bądź ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa⁷.

¹ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny, 2019, art. 5, Nb 1 oraz podana tam literatura.

² Post. SN z 29.3.1979 r., III CRN 59/79, Legalis.

³ Zob. A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 19.

⁴ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 73.

⁵ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 19.

⁶ Wyr. SN z 13.6.2000 r., V CKN 448/00, Legalis.

⁷ Wyr. SN z 25.11.2022 r., II CSKP 1564/22, Legalis.

§ 9. Stosunek cywilnoprawny

14 Stosunek cywilnoprawny to **stosunek społeczny prawnie uregulowany**¹. Cechą charakterystyczną stosunku cywilnoprawnego jest **równorzędność podmiotów**, która oznacza „brak władczego podporządkowania” jednego z podmiotów względem drugiego².

Każdy stosunek cywilnoprawny składa się z następujących elementów:

- 1) podmiotu,
- 2) przedmiotu,
- 3) treści³.

15 **Podmiotem stosunku cywilnoprawnego** może być każdy podmiot prawa cywilnego, a więc osoba fizyczna, osoba prawna, jak również ułomna osoba prawna (jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której mocą ustawy przyznano zdolność prawną)⁴. Podmioty stosunku cywilnoprawnego trzeba rozróżniać od stron stosunku, mając na uwadze, że po każdej ze stron może wystąpić jeden bądź kilka podmiotów⁵. Dominującymi są stosunki dwustronne,

16 ale w praktyce mogą wystąpić również stosunki wielostronne⁶. **Przedmiotem stosunku cywilnoprawnego** „jest zawsze zachowanie się człowieka, a niekiedy również pewien obiekt materialny lub niematerialny, którego to zachowanie się dotyczy”⁷. **Treść stosunku cywilnoprawnego** tworzą uprawnienia oraz obowiązki stron stosunku⁸.

18 Wyróżniamy stosunki cywilnoprawne o charakterze majątkowym (np. stosunki prawnorzeczowe, spadkowe, zobowiązaniowe) oraz niemajątkowym (np. stosunki dotyczące ochrony dóbr osobistych)⁹. Ponadto możemy wyróżnić **stosunki cywilnoprawne proste i złożone**. W tych pierwszych jedna ze stron jest uprawniona, a druga zobowiązana. W tych drugich obie strony są zarówno uprawnione, jak i zobowiązane (np. przy umowie sprzedaży)¹⁰.

¹ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 107.

² K. Pietrzykowski, [w:] K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 1, Nb 8 i 10; A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 5.

³ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 5.

⁴ Zob. R. Szczepaniak, [w:] M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 1, Nb 4.

⁵ S. Grzybowski, System Prawa Cywilnego, t. 1, 1974, s. 180–182.

⁶ Tamże, s. 183.

⁷ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 113.

⁸ Tamże.

⁹ K. Pietrzykowski, [w:] K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 1, Nb 12.

¹⁰ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 113–114; A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 5.

§ 10. Zdarzenie cywilnoprawne

Mianem zdarzenia cywilnoprawnego określamy wszelkiego rodzaju „fakty, 19 z którymi prawo cywilne łączy powstanie, zmianę lub ustanie stosunków cywilnoprawnych albo skutki w sferze podmiotowości cywilnoprawnej”¹.

Wyróżniamy dwa podstawowe rodzaje zdarzeń cywilnoprawnych:

- 1) *sensu stricto* (zdarzenia, które nie są zależne od woli człowieka), tj. urodzenie, śmierć;
- 2) **działania** (zachowanie będące przejawem woli człowieka)².
Wśród działań wyróżniamy:
 - 1) czynności, które zmierzają do wywołania konkretnych skutków prawnych, a te z kolei dzielą się na:
 - a) czynności prawne,
 - b) orzeczenia sądowe – chodzi tu o orzeczenia konstytutywne,
 - c) akty administracyjne;
 - 2) inne czyny – są to wszelkiego rodzaju działania, z jakimi przepisy wiążą konkretny skutek prawny, bez względu na to, czy wola działającego ukie-runkowana była na jego wywołanie; wyróżniamy dwie kategorie czynów:
 - a) czyny, które są zgodne z prawem, do których należą:
 - przejawy woli przypominające oświadczenia woli, różniące się jednak od tych drugih przede wszystkim tym, że skutki prawne mają miejsce niezależnie od woli osoby działającej,
 - zawiadomienia o określonych zdarzeniach,
 - czynności faktyczne, które zmierzają do wywołania określonego skutku pozaprawnego, z którym związane są określone przez usta-wodawcę konsekwencje prawne;
 - b) czyny, które są sprzeczne z prawem – czyli bezprawne, a zatem działania przedsięwzięte wbrew zakazowi przewidzianemu przez przepisy prawa, jak również zaniechania realizacji obowiązku prawnego określonego działania³.

¹ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 115; A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 77.

² A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 77; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 115–116.

³ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 116–123.

§ 11. Prawo podmiotowe – definicja, rodzaje, sposoby nabycia

20 Przez pojęcie prawa podmiotowego rozumiemy „**przyznan[ą] przez normę prawną na rzecz podmiotu stosunku prawnego sfer[ę] możliwości postępowania w sposób określony w tej normie**, czyli zgodnie z treścią prawa przedmiotowego”¹.

21 Wyróżniamy różne rodzaje praw podmiotowych, przy czym z uwagi na wielość klasyfikacji poniżej przedstawione zostaną tylko niektóre z nich:

- 1) **prawa podmiotowe bezwzględne i względne** – prawa bezwzględne to takie, które skuteczne są przeciwko każdej osobie; z kolei prawa względne to takie, które skuteczne są jedynie przeciwko konkretnym osobom;
- 2) **prawa podmiotowe majątkowe i niemajątkowe** – prawa majątkowe to takie, które „są bezpośrednio uwarunkowane ekonomicznym interesem uprawnionego podmiotu”, z kolei prawa niemajątkowe „nie są w ten sposób uwarunkowane”;
- 3) **prawa podmiotowe podzielne i niepodzielne** – prawa podzielne to takie, które „przysługując jednocześnie kilku osobom, mogą być wykonywane oraz nabywane i zbywane przez każdą z tych osób odrębnie (...), w stosunkowych częściach wzajemnie niezależnych, a łącznie wyczerpujących całość prawa”; przeciwieństwem ich są prawa niepodzielne;
- 4) **prawa podmiotowe przenoszalne i nieprzenoszalne** – prawa przenoszalne to takie, które zezwalają na zmianę podmiotu, z kolei prawa nieprzenoszalne nie zezwalają na taką zmianę;
- 5) **prawa podmiotowe związane i niezwiązane** – różnica między nimi sprowadza się do tego, że podmiotem praw związanych może być jedynie ten, kto jest podmiotem innego prawa;
- 6) **prawa podmiotowe samoistne i niesamoistne** – prawa niesamoistne to takie, których treść zależna jest od treści jakiegoś innego prawa, do ich powstania niezbędne jest istnienie prawa głównego; przeciwieństwem ich są prawa samoistne².

A. Wolter wyróżnił jeszcze jedną grupę praw podmiotowych, którą nazwał **normatywnymi postaciami praw podmiotowych**. Do grupy tej należą:

- 1) **prawa podmiotowe bezpośrednie** – polegające na „możności podejmowania przez uprawnionego wszelkich lub określonych działań w odniesieniu do oznaczonego dobra, w szczególności na możliwości korzystania z nie-

¹ S. Grzybowski, System Prawa Cywilnego, t. 1, 1974, s. 213.

² Wszystkie te prawa wymienia i opisuje S. Grzybowski, System Prawa Cywilnego, t. 1, 1974, s. 222–231.

go, przy czym urzeczywistnienie tej możliwości nie wymaga udziału innych osób”;

- 2) **roszczenia** – sprowadzające się do „możliwości żądania od konkretnej osoby konkretnego zachowania się”;
- 3) **prawa kształtujące** – sprowadzające się do „możliwości jednostronnego ukształtowania przez uprawnionego, w sposób dla niego korzystny, stosunku prawnego”¹.

Prawa podmiotowe mogą powstać *ex lege*, na mocy decyzji organów państwowych, bądź na podstawie czynności prawnych, czynów bądź zdarzeń².

Mając na uwadze **sposoby nabycia praw podmiotowych**, należy wyróżnić: **22**

- 1) nabycie pierwotne i pochodne,
- 2) nabycie konstytutywne i translatywne,
- 3) następstwo pod tytułem ogólnym (sukcesja uniwersalna) i następstwo pod tytułem szczególnym (sukcesja singularna)³.

Ad 1. Z nabyciem pierwotnym prawa podmiotowego mamy do czynienia wówczas, gdy dochodzi do nabycia prawa, które nie istniało uprzednio, lub gdy nabywca prawa uzyskuje je niezależnie od uprawnień, które przysługiwały innemu podmiotowi. Z kolei **nabycie pochodne** ma miejsce w sytuacji, gdy nabywca pozyskuje prawo od innej osoby je posiadającej⁴.

Ad 2. Z nabyciem konstytutywnym prawa podmiotowego mamy do czynienia, gdy dochodzi do powstania nieistniejącego wcześniej prawa, z jednoczesnym nabyciem tego prawa przez jakiś podmiot (np. ustanowienie na nieruchomości służebności). W przypadku **nabycia translatywnego** dochodzi do przejścia prawa istniejącego z jednej osoby na drugą (np. przejęcie długu)⁵.

Ad 3. Przy okazji **sukcesji singularnej** następca nabywa jedno określone prawo bądź prawa⁶. Z kolei przy **sukcesji uniwersalnej** następca obejmuje po swoim poprzedniku ogół praw i obowiązków, na podstawie jednego zdarzenia prawnego⁷.

Wykonywanie prawa podmiotowego polega na przedsięwzięciu działań, które mieszczą się „w sferze możliwości postępowania określonej tym prawem”. W zależności od rodzaju praw część z nich może być stale wykonywana, a część tylko raz⁸. Do **zmiany prawa** podmiotowego dochodzi wówczas, **23**

¹ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 131–132.

² S. Grzybowski, System Prawa Cywilnego, t. 1, 1974, s. 237–238.

³ Tamże, s. 238–242; A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 18.

⁴ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 18.

⁵ S. Grzybowski, System Prawa Cywilnego, t. 1, 1974, s. 238.

⁶ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 146.

⁷ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 18; por. S. Grzybowski, System Prawa Cywilnego, t. 1, 1974, s. 241.

⁸ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 147.

gdy ma miejsce zmiana niektórych elementów treściowych, przy zachowaniu „identyczności samego prawa”¹. **Utrata prawa** podmiotowego może nastąpić wskutek przeniesienia go na inny podmiot lub na skutek jego wygaśnięcia².

24 W treści art. 5 KC ustawodawca traktuje o **nadużyciu prawa podmiotowego**, stanowiąc w zd. 1, że nie można ze swojego prawa czynić użytku, który pozostawałby w sprzeczności ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa bądź zasadami współżycia społecznego. Tego rodzaju działanie bądź zaniechanie podmiotu uprawnionego nie jest uznawane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony (art. 5 zd. 2 KC). Mając na uwadze nadużycie prawa podmiotowego, należy pamiętać o kilku istotnych kwestiach:

- 1) przy korzystaniu z tego rodzaju konstrukcji niezbędne jest zachowanie ostrożności;
- 2) niedopuszczalne jest powoływanie się na naruszenie zasad współżycia społecznego, gdy samemu zasad tych się nie respektuje;
- 3) „stosowanie przepisu o nadużyciu prawa może być oparte na wszechstronnym uwzględnieniu całokształtu okoliczności konkretnego wypadku”;
- 4) „art. 5 k.c. nie może być samodzielną podstawą nabycia czy utraty prawa podmiotowego, a jego celem jest jedynie takie ograniczenie jego wykonywania, aby nie zostały naruszone: społeczno-gospodarcze jego przeznaczenie i zasady współżycia społecznego”³.

¹ Tamże.

² Tamże.

³ Wszystkie te kwestie wymieniają *A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk – Prawo cywilne*, s. 152–154.

Rozdział II. Podmioty stosunku cywilnoprawnego

§ 12. Osoby fizyczne

I. Zdolność prawna

Mimo że w art. 1 KC ustawodawca stanowi, że kodeks ten reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i prawnymi, to nie można pominąć przepisu art. 33¹ KC, w którym mowa jest o kolejnym podmiocie prawa cywilnego – jednostce organizacyjnej niebędącej osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną (podmiot ten zwany jest powszechnie ułomną osobą prawną)¹. 25

Każdy człowiek posiada **podmiotowość prawną**. Zgodnie z przepisem art. 8 KC każdy człowiek od momentu urodzenia się ma zdolność prawną. Z podmiotowością prawną skorelowane jest pojęcie zdolności prawnej oraz zdolności do czynności prawnych². 26

Osobą fizyczną jest każdy człowiek, który się urodził, przy czym chodzi tu o tzw. urodzenie żywe³. „Urodzeniem żywym określa się całkowite wydalenie lub wydobycie z ustroju matki noworodka, niezależnie od czasu trwania ciąży, który po takim wydaleniu lub wydobyciu oddycha lub wykazuje jakiegokolwiek inne oznaki życia, takie jak czynność serca, tętnienie pępowiny lub wyraźne skurcze mięśni zależnych od woli, bez względu na to, czy sznur pępowiny został przecięty lub łożysko zostało oddzielone”⁴. 27

Każdemu człowiekowi od momentu urodzenia przysługuje zdolność prawna (art. 8 KC). Przez pojęcie zdolności prawnej rozumie się **zdolność do** 28

¹ Zob. R. Szczepaniak, [w:] M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 1, Nb 4.

² A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 158.

³ M. Gutowski, [w:] M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 8, Nb 5.

⁴ Pkt 3 załącznika Nr 1 „Kryteria oceny stosowane przy dokonywaniu wpisów w dokumentacji dotyczących czasu trwania ciąży, poronień, urodzeń żywych i martwych” do rozporządzenia Ministra Zdrowia z 6.4.2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1304 ze zm.); zob. M. Gutowski, [w:] M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 8, Nb 6–7.

bycia „podmiotem praw i obowiązków z zakresu prawa cywilnego”¹. Nie dopuszczalne jest ograniczenie, jak też zrzeczenie się zdolności prawnej przez osobę fizyczną².

29 Utrata zdolności prawnej ma miejsce z chwilą śmierci człowieka. Stwierdzenia zgonu dokonuje lekarz. W ustawie z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry³ wskazano kryteria, którymi winien kierować się lekarz, stwierdzając śmierć człowieka. Są nimi: nieodwracalne zatrzymanie krążenia, a także trwałe, nieodwracalne ustanie czynności mózgu – tzw. śmierć mózgu (art. 43a ust. 7 ustawy)⁴. Akt zgonu może też zostać sporządzony na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu o stwierdzeniu zgonu bądź o uznaniu za zmarłego (art. 95 ust. 5 ustawy z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego)⁵. Tym samym do ustania zdolności prawnej dochodzi z chwilą śmierci człowieka bądź z momentem określonym w postanowieniu o stwierdzenie zgonu jako moment śmierci, bądź z chwilą określoną w postanowieniu o uznaniu za zmarłego jako chwila śmierci⁶.

30 Wiele wątpliwości budzi przyznanie zdolności prawnej *nasciturusowi* (**dziecku poczętemu, lecz nienarodzonemu**)⁷. Jak wskazuje *P. Księżak, nasciturusem* jest „dziecko od chwili zapłodnienia komórki jajowej”⁸. W literaturze wykształciły się odmienne stanowiska w tej materii. Część przedstawicieli doktryny opowiada się za **warunkową zdolnością prawną nasciturusa**, uzależnioną od żywego urodzenia się dziecka. Inni wskazują, że *nasciturus* nie posiada w ogóle zdolności prawnej⁹. Niezależnie od opowiedzenia się za którymkolwiek ze stanowisk zważyć należy, że na gruncie obowiązującego systemu prawnego występuje wiele norm prawnych, które mają na celu ochronę *nasciturusa*. Oto przykładowe z nich:

- 1) art. 927 § 2 KC, zgodnie z którym dziecko poczęte w chwili otwarcia spadku może być spadkobiercą, jeśli urodzi się żywe;
- 2) art. 75 KRO, zgodnie z którym dziecko poczęte może zostać uznane;

¹ *A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk*, Prawo cywilne, s. 158.

² *M. Pazdan*, [w:] *K. Pietrzykowski* (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 8, Nb 17.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1516 ze zm.

⁴ *R. Strugała*, [w:] *E. Gniewek, P. Machnikowski* (red.), Kodeks cywilny, 2019, art. 8, Nb 3–4.

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1378.

⁶ *P. Księżak*, [w:] *K. Osajda* (red.), Kodeks cywilny, Legalis 2020, art. 8, Nt 10.

⁷ Zob. *A.K. Bieliński, M. Pannert*, Prawo cywilne, s. 24–25; *R. Majda*, [w:] *P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka* (red.), Kodeks cywilny, LEX 2014, art. 8, Nt 37–43.

⁸ *P. Księżak*, [w:] *K. Osajda* (red.), Kodeks cywilny, Legalis 2020, art. 8, Nt 12.

⁹ *R. Majda*, [w:] *P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka* (red.), Kodeks cywilny, LEX 2014, art. 8, Nt 37 i powołana tam literatura.

3) art. 446¹ KC, zgodnie z którym dziecko uprawnione jest z chwilą urodzenia do żądania naprawienia szkód, których doznało przed urodzeniem¹.

Przepis art. 9 KC wprowadza domniemanie, zgodnie z którym w przypadku urodzenia się dziecka domniemywa się, że urodziło się ono żywe. Jest to domniemanie wzruszalne, które może zostać obalone w odpowiednim postępowaniu sądowym².

II. Zdolność do czynności prawnych

Przez pojęcie zdolności do czynności prawnych rozumiemy „**zdolność do tego, aby za pomocą własnych czynności prawnych nabywać prawa i zaciągać zobowiązania**”³. Uwzględniając tę zdolność, możemy wyróżnić trzy grupy osób fizycznych:

- 1) osoby posiadające pełną zdolność do czynności prawnych,
- 2) osoby posiadające ograniczoną zdolność do czynności prawnych,
- 3) osoby nieposiadające zdolności do czynności prawnych⁴.

Pełna zdolność do czynności prawnych przysługuje osobom pełnoletnim (art. 11 KC), które nie zostały ubezwłasnowolnione, którym nie przyznano doradcy tymczasowego ustanawianego w związku z wszczęciem postępowania o ubezwłasnowolnienie (zob. art. 548–549 KPC)⁵. Osobą pełnoletnią jest osoba, która ukończyła lat 18, jak również osoba małoletnia, która zawarła związek małżeński (art. 10 KC). Ten kto posiada pełną zdolność do czynności prawnych, uprawniony jest do samodzielnego dokonywania wszelkiego rodzaju czynności prawnych w zakresie przynależnej mu zdolności prawnej⁶.

Ograniczoną zdolność do czynności prawnych posiadają:

- 1) małoletni, którzy mają ukończone lat 13 (art. 15 KC),
- 2) osoby ubezwłasnowolnione częściowo (art. 15 KC),
- 3) a także osoby, dla których ustanowiono doradcę tymczasowego w związku z wszczęciem postępowania o ich ubezwłasnowolnienie (art. 549 KPC)⁷.

¹ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 24; M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 8, Nb 4–6.

² M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 9, Nb 1 i 3; szerzej M. Gutowski, [w:] M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 9, Nb 8.

³ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 165.

⁴ Tamże, s. 166.

⁵ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 34–35.

⁶ S. Grzybowski, System Prawa Cywilnego, t. 1, 1974, s. 349; M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 11, Nb 1.

⁷ A.K. Bieliński, M. Pannert, Prawo cywilne, s. 31; M. Gutowski, [w:] M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, 2018, art. 15, Nb 2.